

KABDEBÓ LÓRÁNT

Megtalálni saját helyünket a körforgásban Turczi István pályaképe legújabb kötetétől visszatekintve

Kevés költő képes azt a hullámmozgást kialakítani pályáján, amit Turczi az emberi létben való tájékozódás módjaként feltalált a maga pályája alakítása során. Miután kialakult benne az elképzelés, hogy rendezni kéne a szavak viszonyát a dolgokkal. A kiválasztottság legendáiba egyszerre tudott belépni és továbblépni belőle megtalálva a szavakban megépülő morál és metafizikum megképzésének poétikai lehetőségét. Kötődni az évezredes, az évszázados és a legmaibb környezethez, származáshoz, történelemhez, és ugyanekkor ennek megkoronázásaként *a*z ember létköltészetét megteremteni. A sorsköltészet végiggondolását akként vállalni, hogy ebből ki tudja nevelni a létköltészetet. Valahai Turczi-monográfiámban leírtam ennek egyszeri folyamatát, amely Jeruzsálem és Tata, a Zöld Rabbi és Deodatus történetében felnevelte a mára már világismertségű *Egy év* címen ismert ciklusát. De amint az *Üresség (Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben)*, majd annak párhuzamában a *Szerezsd a vándort* kötetei megjelentek, szememben megfigyelhetővé válik pályaképében a korábbi poétika rendszerré nemesítése. Illetőleg egy alkotói mechanizmus gyakorlattá emelése. Ami egyszeri csodának tűnhetett korábban, az mostanra egy szerencsésen alakított pályakép mechanizmusaként rögzül. Példázatossá állandósul.

A világgjáró költő visszaköti magát a vállalható hagyományokhoz, hogy azokat végigkísérve a döntések útjain önmaga megújuló megépítését vállalja:

De mégis merre? Merre induljak,
és hová vezet, ha vezet utam?

A költészetében a magyar hagyományt jelképező *Deodatus* Tatát várossá és hazává formáló szerepét Kazinczy kettős tatai pillanata váltja fel. Kazinczy életében kétszer gyönyörködhet a tatai kertben, amely átvillanó mulandóságában is a szabadság pillanatát jelenti számára: egyszerre a börtönpokolba vezető bejárat és a nemzetét szabadon vállalhatás kezdete (*Vadszőlő a balusztrádon [Kazinczy naplójából, 1803. május 21.]*). Jedlik Ányos felidézése a családi félig jobbágyi, félig nemesi sorsból kiemelkedő ke-

resztény alapozottságú jövőépítés ígérete (*Ermitázs*). Az Attila példázata pedig a pusztítás kifinomult és egyszerűsített csapdáját mutatja fel, nyugat és kelet sajátos veszélyeire figyelmeztetve (*Kezdet és vég*). És ezekkel párhuzamosan megépül (hány találkozásunkkor idézgette ízlelgetve sorait) pályaképe második nagy koronációja, a létezés értelmének kilicitalása, az *Ürességet* megtöltő varázslásnak modern oximoronja.

Miért idéztem pályáját monográfiában? Mert ezzel párhuzamosan tájékozódhattam a kortársi líra korszerű megépíthetetéséről. Arról a poétikai lehetőségről, amelyik egyszerre vállalja a sorsköltészetet, és ezt ugyanakkor átformálja létköltészetté. Ebben a Turczy által gyakorlattá szervezett pálya-alakításban vélem megtalálni a kortárs versben felmutatható elégiát, az emberi létezés oximoronját.

* * *

Az új ezredbe lépés küszöbén (2001-ben, a *Deodatus* történetek fülszövegében megszólalva) szükségét érezte Turczy István, hogy ürügyet keressen a szavak birodalmában „annak kimondására és elhallgattatására, hogy tartozni kell valahová, és jó tudni, hol van ez. A megérkezés *távrolról sem* térérés, hanem viszonyítási pont: a szív földrajza. Olyan könyvet szerettem volna írni, amelynek lapjaira az emberek odaképzelték saját életük valaha volt és majdani történéseit.” Mindennek pedig kulcsszavaként a „szabadság derűje” mellé a „szeretetet” írja le. Visszatalált elszakadása során – megújítva persze – a hagyományhoz, műfaját tekintve az elégiához. Ahonnan elindult első kezdőkori hibátlan versének címét fogalmazva (*Elégia két málnakerém mögül*). Amint erre rájött, nem is egy, de két könyvet rakott össze, egy válogatást (*A Zöld Rabbí*) és egy hazai honpolgári szóvarázsolást (*Deodatus*). A két kötet mellé pedig egy harmadikat is odaszámíthat – és joggal –, a *Csokonai Vitéz Műhely* címűt, amely a magyar irodalmi hagyománynak saját életébe szövődöttségét dokumentáló korábbi verseit foglalta össze. Mindhárom kötet bibliofil remekelés is „Szerencsém volt – teszi hozzá –: jó pillanatban a legjobb emberekkel találkoztam, akik nem illusztrátorai, hanem továbbgondolói, társszerzői voltak az én szövegeimnek.” Szerencséje lehetett? Valóban. De – szerintem – többről van ezúttal szó: így, együtt összegeződik a múltból kilépő hagyományvállalás és a honratalálás korszerűen végiggondolt változata a globalizáció nem utópikus, de megvalósíthatóan elképzelt ellenképeként a három könyv együttesében.

Ne higgyük, ez a szavakból módolt boldog világ elfeledkezett a veszélyekről, megaláztatásokról, a vae victis! országos és személyes jajszavairól.

„Győzelmeikről és bukásaikról”. Deodatus íme imígyen gondolkozik hangosan: *Mono logos*. A nem is létezett a létezőről, a szavak a dolgokról:

Nem tudok semmit,
 s ha tudok is,
 nem érzek semmit,
 s ha érzek is,
 nem emlékszem semmire,
 csak az előttem álló útra,
 a vér árnyékából kilépő holnapokra,
 gyertyák sistergő jajszávára,
 a könyvek fölé hajló fiú-királyra,
 a befagyott tavon átkelő hajnalokra,
 mocsarak bűzére, források melegére,
 egy kolostor keserves köveire,
 szép szobor vállán fekete madárra,
 egy meg nem született gyermek hívására,
 a tér nélküli súly ígéretére,
 és a nevemre, amit ettől a tájtól kaptam.
 Nem emlékszem semmire,
 Csak arra, hogy nem tudok
 És nem érzek semmit.

A szoborba zárt múlt, amely előre adja a dolgokat, és újabb és újabb nevekben, személyekben, élkben és dolgokat megszemélyesítőkből folytatódik. Megtestesül. Imígyen rejti a játékba például a költő saját nevének alakulását, létezését is, az olaszról magyarrá átlelkesülő ifjú gondolataiban.

A szavak új szervezett módja, amely minden elátkozott „külön” sorsot, glóbuszt kihagy, de érzékeli, egybeemeli az összes „külön-külön” összehangolódó emberi tevékenységet – a jellegtelenítő globalizáció ellenében *az ember* globális teremtőerejét. És ha idáig eljutott a költő a szavak világában, megfogadhatja mindezt új poétikaként, kimondhatja az új évezred küszöbén: „nyugodtan rábízhatja magát képzelete minőségére”.

* * *

Ebben, a Zöld Rabbik, a Deodatusok történetei és a Csokonai Vitézséget mellégondoló poétasorsot egymás mellé szervező évezrednyitó belépőben – mint szerencsés ötvösművű gyűrűben felszikkázó briliánsnak – találta meg a maga legjobb helyét a több kötetben és válogatásban is megjelenő korábbi remeklésének, az általam is eddigi életműve legjobban hangolt darabjaként emlegetett versciklusnak, az először az *Amerikai akció* című kötet-

ben még *Tizenkét vers* címen szereplő, utóbb *Egy év* címmel megjelenő versorozatnak. Ezzel a ciklussal emelkedett Turczi István arra a szintre, akinek költészetét már monografikus formában is nyilván kellett tartanom.

Miként vezette fel ezt az építményt a költő? A lét folytatásának, fiának a jövő, a túlélés és költői újraszületés esélyét fogalmazó szavát mondta előtte. A gyermeki kérdés poétikai hangsúllyal fogalmazott, a megszólalás hangnemére vonatkoztatott (*Miféle épület az a katarzis*):

Fiam kérdezte, hogy miféle épület
 az a katarzis, és hol van, melyik hegyen.
 Képet is kért, hogy mutassam meg,
 mégis könnyebb elképzelni azt, ami
 látszik, ami ott van és nem máshol,
 esetleg nincs is helye, erre gondolni sem jó.
 Kell egy hely, se közel, se távol,
 ami árnyéktalan, nem billeg és világít,
 ami van és őrzi magát.
 Ahonnan jó a kilátás – befelé.

Visszaul a vers a *Máté evangéliuma* című korai versére. Ahol a Helyét (költészetben a szövegformálási módot) kereső elér a rátalálás-remény megfogalmazására.

Nyomomban az éjszaka.
 A hold mint durva kavics ütődik homlokomhoz.
 A szél spiráljai hajamba csimpaszkodva
 borzolják a kövek bőrét.
 Szürke folyosók a felhők is utánam erednek.
 Idegeim kihűlt higanyba mártva,
 testem ízekre tépi és felszívja a várakozás.
 Megvillan az ég: arcom kivilágított sziklafal.
 Mozdulataimat
 pásztázza
 a csend.
 A szavak túlfelén
 nedves rettegés formázza az öröklét törékeny vonzatait.
 A természet végső arca dermedt golyótagon vándorolva
 száműzi a spongyamagányt.
 A sötétben valaki a vállamra teszi a kezét,
 ÉS A NEVEMEN SZÓLÍT
 lélegzetem mint a gyufaszál sercenése.
 Ilyen lehetett egykor a keresztrefeszítés:
 Mítoszteremtő, hajléktalan boldogságtöredék

Ez a gyermeki ártatlan kérdésre válaszoló, bibliai és költői hagyományból táplálkozó új szöveget szerkesztő strófa vezet azután a Szabó Lőrinc-i utat követve a szív belsejébe, mintha *Az Árvy kezével* találkozna. Önmaga belsejében. Turczi szavával: *Kápolna nyílik a szívben.*

Ha egyszer kápolna nyílik a szívben,
 lesz hajléka, hol szomjat, éhet olt,
 és naponta *benyit* valaki, aki felemel.
 Nem kell szög, ecet, nem kér a salétrom-könnyekből,
 és köszöni, nem fog térdepelni, inkább *megpihen*,
 hiszen sűrű a bánat, mint a tömjén:
 láthatatlan madarak mintázzák freskóit a csend tömör falán.
 Új szavakat keres, átmelegszik bennük,
 már nincs egyedül. Ha egyszer kápolna nyílik
 a szívben, az is megmarad, ami elhagyott.

A költészet magasan formált pillanatai a Gleichnis jegyében egymásra tekintenek, idézik egymást, mint a szent könyvekbe foglalt Igét. Minden zajos „demokráciá”-ból, az évezredek minden babiloni fogságából és a Golgota áldozatából való kilépés egyúttal belépés a szív mélyi elégia derűjébe. A „tragic joy” katarzisába. Ahhoz a „jólhangolt” poétikához, amely az Isten szívébe képes behallgatni. Vállalva – a kiválasztottság közösségi veszélyein „glóriával átállépvé” – a múltból eredő hagyományokat, és a fölöttük megépíthető katarzist. Turczi István benne él költőként a *Biblia* ószövetségi világában, de jól ismeri az *evangéliumok* hozadékát is.

Persze leírni a másik költőről valamit – korrekt irodalomtörténet. De utánamenni, elfogadni a másik vívódásait, és belegondolni, ő maga hogyan látja saját helyzetét ugyanebben a mezőben? Ez már sajátos alkotói feladat.

Turczi a napi számvetésben, és az élet összegeződésében egy újfajta szövegalkotási módra ismer: ami az alkotásban szöveggé szervült, mindaz átélhetővé válhat az egyes ember számára is. Az életében magában. Az antropológiailag felfogott ember ünnepelheti kiszabadulását: az alkotói személyiség látomása segítségével átélheti az élet, az emberi létezés kínjai felülírásaként gyönyöreit is.

Minden kép, minden mondat, minden versszak az egyensúlyozás remeke. Semmilyen ábránd nem otthonos ebben a bizakodásban. A dolgok továbbra is egymásba marnak, csak a szavak lebegnek felettük megbocsátóan és bocsánatkérően. Isten és ember találkozása ez, amely a „talán” szónak a záradékversből (az *Epagomena*ból) való kiiktatásával az Istenközelség derűjét csempészi – visszafelé is olvasható erővel – a versbe, melyet a Gleichnis fénye emel az elégia bűvkörébe.

* * *

E magaspontot követően azután visszatekint Turczi az emberi sors kötöttségeihez, amik majd eljuttathatják költészete következő magaspontjára. Megújult a tekintet, amellyel felkészül az újabb széttekintéshez. A *Deodatus*-történetben a külső, a látvány, a haza, a történelem a meghatározó. A költő csak szereti azt a múltból előtölülő világot. Itt a költő szólal meg, egy adódó téma kapcsán. Az újabb múltba tekintés egyben a nemzet és család megépítésének lesz varázsoló eszköze. Minden mozzanatában ragaszkodik ugyan most is a külső körülményekhez, de az egész történet egy belső alakulás születése. A múlt egyben a jövő megalkotója. Tükörvers: az élet-útjának felén visszatekintés az egyszer már megfigyeltre. A kettős látás egyeztetése. Mint amikor új szemüveget keresnek az optikusok. A két látvány összecúsztatása. És nem különbségkeresés (mint a *Deodatus*-versek technikájában), hanem összecúsztatás. Egy élet egész-ségének keresése. Az egész átérésének és az egészség tudatának verse egyszerre ez. Feszés, jó. A közelítés módozatának kísérletezése. Készülés az *Üresség* megtöltésére. Egy narratíva létrejöttének a verse. A vers kidolgozottságának próbálgatása. Nem ösztönös ráhagyással, de tudatos kísérletezéssel. Amelynek megvan a maga tudatos akarása. A csúcson levő ember öntudatos számvetése.

Ebből következik, hogy majd minden sorról, enjambementes mondatról külön lehetne beszélni. Mindegyikből kiszabadul, elszabadul és összegezésbe fut. Nekem a leginkább megrázó, poétikai értékkel teljes sor-kombináció:

Ha jól fülelsz
 malmok zsolozsmáját hallhatod
 és kiszáradt mocsarak felett
 szúnyogzajból a szimfóniát
 Közel az idő és közel a múlása is
 a szimpátia átrajzolja az enyészet kontúrjait

Ez már a klasszikus magyar költészet része. Kerek egész: mégis mindent átrajzol. De ebben az átrajzolásban még ott van az ember minden lehetősége. A mulandóságban a még maradás elégiája.

Jedlik Ányos bencés szerzetes anyai ágon Turczi ősei közé számít. Az az évjárat, amelyben hivatását felvette, a reformkor szárnynyitogató pillanata. Deák Ferenc Győrben jurátus, Jedlik István a primás jobbágyának és nemes feleségének gyermeke, szobatársa Czuczor István. Az egyik a Gergely nevet kapja a szerzetben, a másik az Ányost, az egyik a nyelv művelője lesz, a másik annak a századnak egyik legnagyobb természettu-

dósa. Mind, akik akkor indulnak, a magyarság öntudatra ébresztői. Turczi verset szó ebből az igyekezetből, mert közben önmaga az *Üresség* ellenében készíti megtölteni a létezés tartályát. Boldog vidék, boldog emberek, szép természet tölti meg a családi emlékezet versét. És a ciklus belefut a lényegi kérdésbe, amely a Turczi-költészet poétikájának lényegét mérlegetli, a nekifutást enjambement-nal meggondoltatva:

És nem kérdezed meg, mivégre ez a
nagy akarás. Honnan veszem a merészséget?
Lesz-e erőm bevégezni földi dolgomat?
S elérek-e még sötétedés előtt hazáig?!

Sikerül-e az *Üresség* betöltése; a semmi átváltoztatása mindenné? Ha Turczi István taoista költő lenne, azzal kezdeném: íme egy magyar költő, aki megtalálta a hangot a Tao magyar változatának megjelenítéséhez. Nem fordításához, hanem a minden–semmi létopponenciájának a sajátos magyar miliőben való jelenné varázsolásához. A létezés elégiájának szöveggé formálásához. Hiszen valaha egy általam fordíthatatlannak vélt szöveg magyar megfelelőjének rögtönzésével egyből rátalált a legjobb megoldásra. „Hector is dead and there’s a light in Troy / We that look on but laugh in tragic joy” (*The Gyres*, 1936–1937), ahogy Yeats megírta, és Turczi István megformálta ennek a szinte fordíthatatlan második sornak remek magyar változatát: „láttukra arcunkon mégis tragikus derű”. Majd mostanra ki is egészítette valahai fordítását:

Hektor halott, Trója lángok közt alámerül;
láttukra arcunkon mégis tragikus derü.

Ehhez a „tragikus derűhöz” át kell élni a létezés tragikusságát, de meg kell érezni, hogy másik dimenzióban ugyanakkor ennek létezik valamilyen elégikus feloldása is. A létezés paradoxonának művészeti oximoronját rejtí lényegében. Esendőséget, a most-pontokra szakadó világ végességét – ugyanakkor az abszolút időben való eleve elrendezettség megértését. Belépést szabad akarattal az oximoronba. A költő, aki a hitre apellált, hány változatban volt kénytelen elsíratni az embert a történelemben, hogy azután megépítse vágyakozásában annak értelmes megoldottságát. Az állandó változást a változatlan egészben.

Aki ismeri Turczi Istvánt, az tudja, hogy az eddig csak a külső türelmetlenség fenyegette emberiség-életmód mennyire belefészkelte magát ennek az embernek sajátos belsejébe. A korábban fenséges szólamokkal nemzete és kultúrája létét a *Deodatusban*, gyönyörre váró, az elgyönyörkö-

dés pillanatait sajátos élvezetre szánt életét pedig az *Erotikon* hosszúversében ünneplő ember önmagával szemben válik türelmetlenné. A perc mulandóságát magában az adódó percben érzékeli leginkább. Képtelen megnyugodni. Ha meglát valamit, elkezd valamire csak gondolni is, máris rohanna tovább. És nem is feltételes módban, hanem már a szöveg kimondása közben megtörik és ellenkezőjére vált a tervezett grammatikai egység. Ha költő próbálja ezt a mondatot egészzé zárolni, máris a minden egész eltörött ijedelmével tekint vissza a kezdő szavakra és kapkod előre, hogy miként tudná a kimondhatót is befejezni valamilyen egységként, és ebből máris, akárha éppen az ellenkezőjére váltva bújhatna bele a következő pillanatba. Nem egy nap, de egyetlen mondat lehetősége sem áll a mai rohanó ember rendelkezésére. Mert fél, hogy kiesik valamiből, belebotlik valami újabb bonyodalomba, váratlan csapás szakad rá, még ha a gyönyör forrásaként is jelentkezve.

Én még írtam szövegeimet ceruzával, vágott tollal, golyóstollal, majd gépbe húzott valóságos papírral. Sétáltam Miskolc főutcáján szédült gyorsasággal elégedetlenül első megtartott óráim után. Minden mozzanatot ezerszer újra végiggondolva. A mai fiatalok, úgy látszik, a maguk módján szintén megélték a ritmusváltás kényszerét. És ha ma a boldogság sok apró mozzanatát egyetlen elfoszló pillanatba kell összezúfolniuk, mégiscsak ott él bennük a megfutott idő felcserélhetőségének félelme. Éppen ezért egybe kell mindezt sűríteni. Dichter – mondja a német. Sűrítő. A poétika csodája adja a költő számára az emlékezetet, amit egymásra építve, talán a szereplőket is cserélgetve olvasztanak össze futásuk közepette. Zene, ritmus tartja az összetorlódó emlékezetet életben. Egyensúlyozza az elszárgult időt, szembesíti a félelmet sugárzó jövőt, és segít kikövetelni az „ürességet”, amiben a születés és a halál fúgáját összejátszhatja, belemerülhet, kizárhatja belőle a rohanást, és felmutathatja az ember földi létezését meghatározó mindenkori célját: a hasznos, gyönyörteli és ha lehet, boldog pillanatot. A *Faust* csodáját. A IX. *szimfónia* zárókörűsének szakrális ünnepélyességét.

Van szépség – hirdeti, és idegesen követeli. Felmutatja, hogy mennyi vesztett, félbeszakított, megtört pillanatban élünk, kapkodunk, félünk és szeretnénk nyugodtan önmagunkban maradni. Sőt: társas boldogságra vágyva, a másikat is becsülve, kielégítve boldoggá tenni, hogy ezáltal a magunk számára is biztosítsuk. Mit is? A végigmondható mondatok boldog kielégülését.

Én tudom, ezt az ezerszáz sort hány éve formálja, alakítja, szövi, lopja vissza a rohanó időből a költő. Hányszor alakította, hogy a rohanás lát-

szatának ellene mondva a születés misztériumára ráépítesse a világ megértésének álmát. A megtört élet látványa ellenében az értelmes létezés sejtelmét. Az „üresség” ellenében az értelemmel teli mindent. A Tao bölcsességét, ami a semmi ellenében a mindent is beletölti a létezésbe.

Milyen ez a költészet? Nem tudom. Első olvasásra idegesítő. Aztán klasszikusan elnyugtató. A művészet sok-sok reményt teremtő erejével teljes. Olyan, mint korunk. De benne él az annak ellene mondó reménység. A törésvonalak rettenetében Turczi ismeri a művészet varázserejét is. Magas művészetet teremtett. Szeretném nemcsak megszenvedni sodrását, hanem a gyönyör megállóit is csodálni közben.

És még egy! Valaha Horatius láthatta környezetét ilyen üresjáratúnak, sokszor céltalannak. Majd Ovidius áldozattá válóan mindezt maszkos történetekbe varázsolta. Most ezt a hangulatot, ezt az egyszerre értelmet kereső és értelmét veszítő világot utánozza a versébe varázsolta „üresjáratokkal”. Ezt az ars poeticát tanulta meg, és ezt gyakorolja mesteri fokon az *Üresség* című versszimfóniájában Turczi István.

Éppen befejeztem a Turczi-pálya felém sugárzó tanulságait számba vevő írástomat, kinyitom a Parnasszus nyári, Turczi kieszelte műfordítás-számát, és olvasni kezdem az ókori költészetben a mai líra példázatát feltaláló Cseh Zoltán Ovidius-esszéjét. És már a címevel rímek mindarra, amit Turczi mai pályáján végigkövettem: *Átváltozásban élni*. És ahogy kezd a valahai költő bemutatását, Turcziról is írhatná: „az emberélet szépségét és tragikumát egyaránt abban észleli, hogy nincs nyugvópont, hogy folyamatosan átváltozunk, az átváltozást éljük meg. A létezés alapvetően dinamikus. Rendíthetetlen körköröség, pusztulás és keletkezés kettős harca uralja a világot, nincs eszkatologikus cél, legfeljebb az újabb átváltozás ideiglenessége nyújthat némi »bizonyosságot«”. Mintha a Jedlik-versből kiolvasott tanulságot mutatná fel örökös létszemléleti poétikai értéként: „Megtalálni saját helyüket a körforgásban”. A helyhez kötődő „vándort” alakítja ez a poétika, ehhez köti Turczi István figyelmünket, ezért kérheti – joggal – olvasói értelmezését, megfigyelési befogadását: *Szerezsd a vándort!* Pályáját – kötete címébe is emelve – önmaga is ekként értelmezi.

(*Turczi István: Szerezsd a vándort. Történetek versben, Scolar Verseks, 2018. Bp., 130 o.*)